

Eitt norðuratlantiskt hei

RÍKISFELAGSSKAPURIN Tá Danmark í 1814 fekk einaábyrgd fyri Grønland, Ísland og Føroyar, var tað við blandaðum kenslum. Ísland og Føroyar, tað var helst í lagi. Men Grønland! Hvat skuldu danir tó við Grønlandi? Tann heldur lúnutu góðtøkan av ríkisfelagsskapinum er síðani broytt til findarblíða viðurkenning, og norðuratlantisku ríkispartarnir hava havt seras tóra ávirkan á danskt samfelagslív. Nú verður felagssakpurin hóttur frá óvæntaðari síðu. Thorkild Kjærgaard, søgufrøðingur, skrivar um ríkisins menning frá 1380 til 2012 – frá Margretu I til Margretu II

Thorkild Kjærgaard,
Lektor, dr.phil.,
Iisimatusarfik/Grønlands Universitet

Tager man en globus og finder Grønland, Færøerne og Danmark, må man undre sig over, at disse tre lande er forbundet i et rigsfællesskab med fælles grundlov, fælles udenrigs- og forsvarspolitik og fælles dronning. Hvad i alverden har Grønland – en tyndtbefolknet arktisk ø mange gange større end Danmark på det amerikanske kontinents nordøstlige hjørne med dybe fjorde og høje, sorte bjerge, for 80 procents vedkommende dækket af et kilometertykt islag –, Færøerne – atten forblæste klippeøer midtvejs mellem Norge og Island, tilsammen kun lidt større end Lolland – og Danmark – et lille fladt landbrugsland ved indsejlingen til Østersøen – med hinanden at gøre?

Hvis Grønland og Færøerne endelig skulle være forbundet med et europæisk land, hvorfor så ikke Norge, hvis voldsomme natur minder om Færøerne og Grønland, og hvis lange Atlanterhavskyst vender ud mod det samme hav, som beskyller Grønland og Færøerne?

Sådan var det da også oprindeligt, for mere end tusind år siden, hvor Norge rakte sine fangarme ud over det dengang næsten folketomme Nordatlanten. Først invaderedes Shetlandsøerne og Færøerne af norske vikinger, senere kom turen til Orkneyøerne, Hebriderne og Island, indtil man nåede Grønland på hvis sydlige og sydvestlige del over for det nuværende Canada der fra slutningen af 900-tallet etableredes en livskraftig nordbokoloni med havne, bondegårde, kirker og eftertragtede luksusvarer som isbjørneskind, hvalbarder og specielt, hvalros- og narhvaltand (elfenben), som var stærkt efterspurgt på det europæiske high-end marked siden 700-tallet, hvor Islams fremstød i Mellemøsten og i Nordafrika havde afbrudt de gamle handelsveje mellem Europa og Afrika.

Det søbårne norske imperium af nogenlunde samme størrelse som Romerriget holdt stand til sidste halvdel af 1300-tallet, hvor Den sorte Død på få år lagde op mod to tredjedele af Norges befolkning i graven. Det før så imponerende Norgesvælde med navnkundige fyrster som Olav den Hellige og Harald Hårderåde fik åndenød og gik i frit fald. Kommunikationen mellem moderlandet og de oversøiske "skattemønder" gik i stå, og folk begyndte at sive væk fra udkantsskæderne efter et mønster, som vi også kender i dag. Tydeligst i Grønland, som nordboerne trak sig helt ud af, og på hvis tidligere bebyggelser de nuværende grønlanderes forfædre slog sig ned. I 1380, hvor Håkon VI af Norge døde, gav Norge op som selvstændigt rige og gik i union med dronning Margrethe den Førstes Danmark. Først styrede den unge dronning, der endnu ikke var fyldt trediv, Norge som formynder for sin tiårige søn Olav, som hun havde med den afdøde norske konge, og som formelt havde overtaget den norske trone. Efter Olavs tidlige død 1387 herskede Margrethe over begge rigerne i egen ret.

Kongen ville bytte Grønland

Den dansk-norske union holdt stand i 434 år. Men med Freden i Kiel den 14. januar 1814 var det slut. De europæiske stormagter var nemlig blevet enige om, at Sverige skulle have Norge som kompensation for Finland, som Sverige fem år tidligere havde afstået til Rusland. Det var dog kun det egentlige Norge, som Sverige skulle have. De søbårne dele af det gamle middelalderlige norske commonwealth, som endnu var tilbage – Island, Færøerne og et siden 1721 med store omkostninger genkoloniseret Grønland – skulle efter engelsk forlangende, og uden at der forelå noget dansk ønske herom, forblive sammen med Danmark.

Historisk set er Det danske Rigsfællesskab, som blev

født ved et forhandlingsbord i Kiel en isnende kold januarnat 1814 og som stadig består bortset fra Island, der udtrådte 1944, en beskåret udgave af den gamle dansk-norske union fra 1380. Den usammenhængende geografiske form skabtes, da Norge tabtes.

Det Danmark, som i 1814 fik eneansvaret for Grønland, Island og Færøerne, var et kontinentalt, tyskorienteret land, som ikke følte nogen særlig trang til at blive polarisation. Island og Færøerne, der havde en befolkning med norske rødder, kunne endda gå an. Men Grønland! Hvad skulle man dog med Grønland? Selv på allerhøjeste sted blev "landet ved verdens ende" modtaget uden begejstring: Frederik VI, der resten af sin tid dagligt sukkede over tabet af "mit kære Norge," skal efter sigende have været indstillet på, hvis lejlighed bød sig, at bytte Grønland med et mindre landområde i Nordtyskland.

Genkoloniseringen af under dansk-norsk flag af den store ø, som var begyndt med den nordnorske præst og kongelige missionær Hans Egedes landing tæt ved det nuværende Nuuk den 3. juli 1721, var et norsk projekt, som ikke interesserede mange i Danmark. Hovedparten af de hundredvis af mænd, der som inspektører, købmænd, udstedsbestyrere, arbejdsformænd, hvalfangere, tømrere, bødkere, handelsbetjente, kirurger, præster og kateketer kom til Grønland mellem 1721 og 1814, hvor de i mange tilfælde giftede sig med indfødte kvinder og grundlagde stadig eksisterende slægter, var norske af fødsel. Set med danske øjne var Grønland først og fremmest en besværlig opgave, som to overvintrede institutioner fra den dansk-norske fællestid heldigvis tog sig af, nemlig Den Kongelige Grønlandske Handel på Christianshavn (grundlagt 1776) og Det Grønlandske Seminarium på Købmagergade (grundlagt 1737), en sprogskole for vordende grønlandspræster, som skulle lære det vanskelige grøn-

landske sprog, før de blev udsendt.

Ikke fin nok til kongens stel

Der skulle gå årtier, før man i Danmark forsonede sig med tabet af Norge og begyndte at sætte pris på den nye lommeudgave af riget. Nemtest gik det med Island og Færøerne, som passede godt ind i det tidlige 1800-tals sværmeri for vikingetid og nordisk middelalder. Den berømte sprogforsker Rasmus Rask gjorde bevarelse af islandsk som det nordiske ursprog til sin livsopgave. Om hundrede år ville der ikke blive talt ét islandsk ord i Reykjavik, hvis man lod tingene gå sin skæve gang, mente han. For at imødegå denne fare stiftede han i 1816 Det Islandske Litteraturselskab, der ni år senere fik folgeskab af Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. Oldskriftselskabet udgav under historikeren Carl Christian Rafns effektive og kyn-dige ledelse gamle islandske sagaer, som hurtigt blev populære, ikke bare i Danmark men over hele Europa. Det tidligere så fjerne og glemte Island kom på alles læber. Island blev en del af Danmark.

Svend Grundtvig

Ligeså på Færøerne hvor danske videnskabsmænd engagerede sig i en redningsaktion for den lokale kultur og det lokale sprog. Da Danmark i 1814 overtog ansvaret for øerne, var færøsk fortrængt af dansk både som kirke- og skolesprog, og den frygt, som Rasmus Rask nærrede på det islandske sprogs vegne, var der i højeste grad

grund til også at have for færøsk. Men det gik anderledes. Takket være blandt andre litteraturhistorikeren og sprogvidenskabsmanden Svend Grundtvig lykkedes det i løbet af 1800-tallet at genrejse færøsk og genindsætte det på sin plads som et selvstændigt litterært og nationalt sprog. Svend Grundtvig arbejdede som indsamler og udgiver af gamle færøske kvad, en færøsk parallel til sagaerne. Af størst betydning var dog en lille bog med titlen 'Dansen paa Færøerne: Side-stykke til Tysken i Slesvig', som han udgav 1845. Heri argumenterede han for, at når man i Danmark protesterede mod, at tysk fik lov at fortrænge dansk i hertugdømmet Slesvig, så måtte man have forståelse for, at det ville være et kulturelt overgreb mod det færøske folk at lade dansk fortrænge færøsk på Færøerne. Den færøske sprogsag blev med Svend Grundtvigs skrift, der vakte mere end almindelig opmærksomhed, også et nationalt dansk anliggende.

Længst var man om at tage Grønland til sig. Det skete langsomt og tøvende, og først efter at man ved flere lejligheder demonstrativt havde afvist at lyse Grønland i kuld og køn. Således i 1832, hvor der blev anskaffet nyt statsporcelæn til repræsentative formål på Christiansborg. Det nye stel, der i dag kendes som Frederik VI's dessertstel, var et såkaldt programstel, hvor de i alt 80 tallerkner smykkedes med prospekter fra kongens riger og lande. Her møder vi landskaber, byer og markante bygninger fra Danmark, såvel som fra Island og De Vestindiske Øer. Sågar det lille usle slavefort Christiansborg på den afrikanske vestkyst var der blevet plads til i dette smukt arrangerede udstillingsvindue for kongens og statens fornemste gæster. Men ikke Grønland, som Danmark i 1832 havde haft eneansvaret for i snart 20 år.

Danmark bliver polarnation

I 1850'erne kom der nye sig-

naler, utvivlsomt fremskyn-det af den stadig mere faretruende udvikling ved Danmarks sydgrænse. Fra 1856 har vi et stateligt nationalt billedværk, 'Danmark', hvor Grønland med tre flotte billeder i tværfolio, to fra Nordgrønland og ét fra Sydgrønland, for første gang inkorporeredes visuelt i riget. Et afgørende skridt blev oprettelsen af den statslige Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser af Grønland (KVUG) i 1878, hvis fransk- og tysksprogede, senere hovedsageligt engelsksprogede skriftserie, 'Meddelelser om Grønland', hurtigt fik en fremtrædende plads inden for international polarforskning. Danmark havde omsider besluttet sig for at kikke mod nord og blive det, som havde ligget i kortene siden 1814: en polarnation. Og det har vi været siden. Næsten lige meget hvad man slår ned på i dansk samfundsliv siden slutningen af 1800-tallet, så har Rigsfællesskabets nordlige dele udgjort en ramme, som ikke kan tænkes bort uden at det hele falder sammen.

Det gælder kunst – hvad ville der for eksempel være blevet af Per Kirkeby (f. 1938), hvis ikke han i slutningen af 1950'erne som ung geologistuderende ved Københavns Universitet havde haft mulighed for at komme til Grønland og se »landet i hvidt, sort og blå«, der ligger som en palimpsest under alt, hvad han har frembragt? Det gælder litteratur, hvor den nordatlantiske dimension dukker op igen og igen fra Henrik Pontoppidan over den færøskfødte Jørgen-Frantz Jacobsen til Peter Høegh og Kim Leine, det gælder musik (Carl Nielsen, Knudåge Riisager), det gælder teknik, det gælder søfart, det gælder fiskeri, det gælder forsvaret, specielt søværnet, ligesom det gælder de humanistiske videnskaber. Hvad ville dansk antropologi være uden den verdensberømte Knud Rasmussen? Hvor var dansk arkæologi uden rækken af nordatlantiske og arktiske arkæologer fra Daniel Bruun (1856-1931)